Türk Kütüphaneciliği 31, 2 (2017), 263-270
Doi: 10.24146/tkd.2017.15

Konuk Yazar / *Guest Author*

Geçmişten Günümüze Kadın Kütüphaneleri ve İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi*

The Women's Library and İstanbul Women's Library from the Past to the Present

Fatmagül Berktay**

"*En ufak bilgi kırıntılarını bile topla ve onları en değerli hazinen bil.*"
Christine de Pisan"***

Öz

Tarihi yapanların kadınlar ve erkekler olduğu herkesin malumu; ama tarihi yazanlar kadınlar olmadığı için onların çabaları, kaygıları, özlemleri tarihte pek az yer alır. En azından çok uzun bir süre böyle oldu. Bu yüzden de kadınların yüzyıllar boyunca verdikleri mücadelelerin sürekli kazanımlara dönüşmesi mümkün olmadı. Geçmişte yaşananların, çekilen acıların ve harcanan çabaların unutulmaması, sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için kalıcı bir belleğe ihtiyaç vardır. Kadınların dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de kendi belleklerini oluşturmaları özgürlük mücadelesi açısından belirleyici önemdedir. Kadın Eserleri Kütüphanesi, kadın tarihini araştırmak isteyenler için gerekli malzemeyi toplayarak, sürekli genişleterek ve kullanıma sunarak geçmişte harcanan çabaların boşa gitmemesine, büyükannelerimizin yapıp ettiklerinin ve seslerinin izinin sürülüp görünür/duyulur kılınmasına katkıda bulunurken aslında sadece kadınlar için değil, toplumun tümü için daha özgür bir gelecek inşa edilmesinin zeminini hazırlamaktadır.

***Anahtar Sözcükler**: Kadın kütüphaneleri; İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi; Feminizm.*

---

* Bu makalede, "Kadın Hareketinin Kalıcı Belleği" yazısından (Berktay, *Toplumsal Tarih*, 184, Nisan 2009) yararlanılmıştır. *The study entitled "The Permanent Memory of Women's Movement" (Berktay, Social History, 184, April 2009) was utilized in this article.*

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kadın Çalışmaları Emekli Öğretim Üyesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Genel Kurul Üyesi; 2015-16 Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı. e.posta: fatmagul@istanbul.edu.tr
Prof. Dr., Istanbul University Political Science and Women's Studies Retired Instructor and General Assembly Member of Women's Studies Library and Information Center Foundation; 2015-16 Chairman of the Board of Trustees.

*** 1364-1430 yılları arasında yaşamış, *La Cité des Dames* (Kadınlar Kenti) ve başka kitapların yazarı Christine de Pisan, Batı'da, salt kalemiyle kendi geçimini sağlayan ilk kadın olarak ünlenmiştir. İngiliz dilinde ekmeğini yazarak kazanan ilk kadın ise, Aphra Behn'dir (1640-89). 14 oyun yazan Behn, başarılı bir tiyatro yazarı olmanın yanı sıra kadın cinselliğini ve arzusunu şiirlerine aktararak geleneklere meydan okuyan bir şair olarak da ünlüdür.

Geliş Tarihi - ***Received*:** 29.05.2017
Kabul Tarihi - ***Accepted*:** 17.06.2017

Abstract

Everyone knows that those who make history are women and men; but since history, writers are not women, their efforts, their worries, their aspirations are scarce in history. At least it has been such a long time. That is why it was not possible for women turn their struggles into continuous gains for ages. A permanent memory is needed so that what has happened in the past, all the sufferings, all the efforts, should not be forgotten. Just as other women in the world, creating their own memories in Turkey is decisive in terms of freedom struggle. The Women's Library contributes to the efforts of those who want to investigate women's history by collecting the materials needed and by constantly expanding and offering necessary materials, thus contributing to our knowledge of our grandmothers' past by making their voices heard and building a freer future for not only women but for our all society.

Keywords*: The women's library; İstanbul Women's Library, Feminism*.

Giriş

Kadın kütüphanesi[1] kavramı, beraberinde hemen, "kimin için" ve "neden böyle 'özel' bir kütüphane" sorularını getirebiliyor; aslında bütün dünyada sayıları 400'ü bulan bu tür kurumların varlığına karşın hala böyle soruların sorulabilmesi, başlı başına bir gösterge. 1928 yılında Virginia Woolf Cambridge Üniversitesi Kütüphanesine "kadın olduğu" gerekçesiyle alınmadığında bu "eril savunma mevzii"nden uzaklaşırken haklı olarak, içeride mi olmak daha iyi, yoksa dışarıda bırakılmak mı diye soruyor ve dışarıda bırakılmanın daha iyi olduğu sonucuna varıyordu. Çünkü ancak "dışarıda" olduğunuz zaman sessizliklerin, dilsiz bırakılmışlıkların, ıvır zıvır sayılmış olanların peşine düşebilir ve aklınız kadar sezgilerinizi de kullanma cesaretine sahip olabilirdiniz. "Dışarıda" bırakıldığınız zaman, hem toplumdaki hem de kendi içinizdeki ırkçı, sınıfçı, homofobik, vb. önyargıların farkına varmak, onlarla mücadele etmek bir nebze daha kolay olabilirdi. *Üç Gine*[2] ve *Kendine Ait Bir Oda*[3] yapıtlarında Virginia Woolf, bu "dışarıdalık" konumuna sahip çıkar ve egemen kurumların, rollerin, geleneklerin, bakış açılarının "içerisine hapsolmuş" patriyarkların sınırlılıklarını serimler. İşte "kendine ait bir kütüphane" kavramını, yani "kadın kütüphaneleri"ni, böyle bir farkındalık ve mücadele çerçevesi içine oturtmak gerekir. Nitekim feminist hareketin gelişmesi tarihiyle kadın kütüphanelerinin tarihi bu anlamda iç içe geçer.

Batı'da (özellikle ABD ve İngiltere'de) feminizmin gelişmesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren insan hakları bağlamında eşitlik mücadelesine (örneğin oy hakkı için, sosyal reform ya da köleciliğin kaldırılması için kadınların verdikleri mücadeleler) girişilmesiyle belirlenir ve 1. Dalga Feminizm olarak nitelendirilir. Bu dönemdeki eşit hak mücadelesi, genelde, erkeklere uygulanan ölçütlerin kadınlara da uygulanması talebini içeren ve dolayısıyla erkeği model olarak alan bir anlayıştaydı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkelerde kadınların savaş sırasında "kendilerini ispat etmiş oldukları" varsayımıyla oy hakkı kazanıldı; bundan sonra, kadınların evlerine geri dönmelerinin teşvik edilmesiyle II. Dünya Savaşı'na dek feminist hareket göreli bir durgunluk yaşadı. Bu durgunlukta, oy hakkının kazanılmasının eşitlik sorununun çözümü açısından yeterli olacağı yanılsamasının da payı vardı. Gene de, Barselona'da daha 1909'da bir kadın kütüphanesinin kurulmuş olduğunu hatırlamak gerekir. Osmanlı'da ise aşağı yukarı aynı dönemde, Virginia Woolf'un Cambridge Kütüphanesinden kovulmasından epey önce, kadınların sosyal yaşamdan dışlanmaları sonucunda kütüphanelere alınmamalarını protesto etmek için Cazibe Hakkı Hanım'ın kadınlara açık bir kütüphane kurma girişiminde bulunduğunu biliyoruz (Çakır, 1994).

---

[1] Yazar, kadın kütüphanesi kavramına, kadın bilgi ve belge merkezleri ile kadın arşivlerini de dâhil etmektedir.

[2] Woolf, V. (2015). *Üç Gine.* İstanbul: İletişim Yayınları.

[3] Woolf, V. (2017). *Kendine ait bir oda.* İstanbul: İletişim Yayınları.

İkinci topyekûn savaşta ise kadınlar, yeniden, askere giden erkeklerin yerini doldurmaları için evlerinden çıkmaya çağrıldılar; ancak, kadınları ailedeki rolleriyle sınırlandıran hükümetlerin geçmiş propagandası öylesine etkili olmuştu ki, örneğin İngiltere'de kadınları kamu işlerinde çalıştırabilmek için yer yer zor kullanmak zorunda kalındığı bilinir. Savaştan sonra gene aynı bildik sahne oynanır ve kadınlar nüfusu artırmak için çocuk doğurmaya, ücretli işleri ise erkeklere bırakmaya teşvik edilirler: Ne de olsa "kadının gerçek yeri, evidir"! Böylelikle kurulu düzen güvence altına alınmış olur, ta ki feminizmin ikinci dalgası (1960'lar ile 1990 başları) ortaya çıkıncaya kadar!

2. Dalga Feminizmin (Kadın Kurtuluş Hareketi) vurgusu, birincisinden önemli ölçüde farklıdır. Artık, **erkek ölçütlerine göre** ve erkeği model alan değil, kadınların farklılığını dikkate alan bir eşitlik anlayışından, kadın bakış açılarının ve deneyimlerinin özgüllüğünden söz edilmektedir. Kadınlar artık, Virginia Woolf'un işaret ettiği "dışarıdalık" konumunun avantajlarının farkında olarak "içeride hapsolmuş" egemenlerin felsefi perspektifini, yanlı uygulamalarını eleştirmekte, geleneksel cinsiyet rollerine bütün alanlarda meydan okumaktadırlar. Bir toplumsal hareket olarak feminizmin yükselişiyle birlikte kadın sorununu ele alan inanılmaz sayıda dergi, gazete, broşür, kitap, vb. yayınlanmaya başlar ve bunlar, aynı dönemde birbiri ardınca kurulan kadın kütüphaneleri koleksiyonları için doğal bir kaynak oluşturur. 1960'lar ve 70'ler savaş karşıtı protesto hareketlerinin, karşı-kültürün, katılımcı demokrasi taleplerinin yükseldiği yıllardır ve gerek Vietnam savaşı karşıtlığıyla, gerekse sivil haklar hareketiyle birleşen kadın kurtuluş mücadelesi aynı zamanda yer yer Sosyalist ve Marksist renklere bürünür. Gene bu dönemin sonlarına doğru hareket, akademi içinde de yansımasını bulur. Üniversitelerde Kadın Araştırma Merkezleri ya da Bölümleri kurulmaya başlar.[4]

Kadınların Özel Bilgi İhtiyacının anlamı

Kadın kütüphaneleri ve bilgi-belge merkezlerinin söz konusu dönemde sayıca çok artması hiç de şaşırtıcı değildir; çünkü bu kütüphaneler bilgi toplama, yayma ve muhafaza etme işlevlerine farklı bir bakış açısını temsil ederler. "Özel" kütüphane konseptinin genişletilmesi anlamına da gelen kadın kütüphaneleri, kadınların bilgi ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlar. Bilgi ihtiyacı, bireylerin bir karar verirken ya da bir soruyu yanıtlamaya çalışırken ihtiyaç duydukları bilgileri kapsar ve kadınların bilgi ihtiyacı eşit haklar ve fırsatlar konusunda, kadın sağlığı konusunda, ya da kadın eğitimi, vb. konusundaki spesifik ihtiyaçları olabilir. Bunların tümü, büyük ölçüde erkeklerinkinden farklı yanıtları olan ihtiyaçlardır ve geleneksel kütüphanelerin bunları karşılaması çok zordur. Son zamanlara dek istatistiksel verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmadığı göz önünde tutulduğunda bu durumu anlamak kolaylaşır. Nitekim tam da bu nedenle Birleşmiş Milletler Pekin Eylem Platformu (1995)[5], kadın-erkek eşitliğine ulaşılabilmesi için toplumsal cinsiyet ayrımı temelinde bilgi toplanmasının şart olduğunu vurgulamıştı. Kadınlar için doğru ve yerinde bilgiye ulaşmak açısından özel kütüphanelerin bir türü olarak kadın kütüphanelerinin kurulmasının biricik anlamı bu olmasa da, önemlidir.

---

[4] Kadın Araştırmaları alanında ilk Yüksek Lisans derecesi, İngiltere Kent Üniversitesi'nde 1980'de verilmiştir. Bu arada, bir kişisel tarih notu düşmeme izin verilirse, bu satırların yazarı 1991 yılında İngiltere York Üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü'nden Yüksek Lisans derecesi alarak arkadaşlarının "Türkiye'nin ilk diplomalı feministi" şakalarına maruz kalmıştı. İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Bilim Dalı'nın 1993'den itibaren Yüksek Lisans derecesi vermeye başlaması ve onu ODTÜ ve Ankara Üniversiteleri'nin izlemesinden sonra Türkiye'deki "diplomalı feministler" in sayısında epey artış oldu!

[5] Dördüncü Kadın Konferansı 4-15 Eylül 1995 tarihinde Pekin'de toplanmış ve karara eklenmiş olan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nu kabul ettiğini belirtmiş olup; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ellinci oturumunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nu Konferansta kabul edilen şekliyle onaylamasını tavsiye etmiştir. Bkz.: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf

"Kendi doğumundan önce olanları bilmeyen, sürekli çocuk kalmaya mahkûmdur" der Cicero. Bu sözün, kadınlar açısından özel bir önemi vardır. Aslında, tarih boyunca hem erkeklerin hem de kadınların, mensup oldukları sınıf, ırk, dinsel topluluk, vb. nedeniyle tarihsel geleneğin dışına itilmeleri çok sık rastlanan bir olgu; ama hiçbir erkeğin sırf erkek olduğu için, yani cinsiyetinden dolayı dışlandığı görülmüyor. Oysa kadınlar için durum farklıdır. Onlar, diğer aidiyetleri ne olursa olsun sırf cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa tabi tutuldular (hala da tutuluyorlar) ve tarihin yazılması ve yorumlanması sürecinden, daha genel olarak da sembol yaratma sürecinden uzun süre dışlandılar. Tarihin yapımına etkin olarak katılan özneler oldukları halde, kendi tarihlerini bilmekten alıkondular. Geçmişini bilmekten alıkonmak ile "sürekli çocuk bırakılmak" arasında gerçekten yakın bir bağ var. Nitekim ataerkil hukuk da bu durumu tescil edercesine çok uzun bir dönem boyunca kadınları, çocukları ve delileri aynı kefeye koyarak "kısıtlı" saymakta bir mahzur görmedi! (Batı da dâhil olmak üzere kadınların medeni ve siyasal haklara kavuşmalarının, bir iki istisna dışında, ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiş olması, bazı yerlerde de hala gerçekleşmemesi bunun kanıtıdır).

Tarihi yapanların kadınlar ve erkekler olduğu herkesin malumu; ama tarihi yazanlar kadınlar olmadığı için onların çabaları, kaygıları, özlemleri tarihte pek az yer alır. En azından çok uzun bir süre böyle oldu. Bu yüzden de kadınların yüzyıllar boyunca verdikleri mücadelelerin sürekli kazanımlara dönüşmesi mümkün olmadı. Geçmişte yaşananların, çekilen acıların ve harcanan çabaların unutulmaması, sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için kalıcı bir belleğe ihtiyaç vardır. "Kadın tarihi" de işte bu gerçeğin, yani evrensel olduğunu iddia eden Tarih'in ve geleneksel tarih yazıcılığının sadece kısmi bir olgu olduğu ve insanlığın yarısını tarihten dışladığı gerçeğinin bilincine varılmasından doğdu. "Kadın tarihi" deyimi bile başlı başına, büyük harfle Tarih'in evrensellik iddiasını sorgulayan bir nitelik taşır. Bilimsel bir disiplin olarak "kadın tarihi"nin gelişmesi ile bir toplumsal hareket olarak kadın hakları mücadelesinin gelişmesi arasında elbette sıkı bir bağ vardır. Toplumsal hareket, toplumsal bir değişme sağlamak için girişilen bilinçli ve kolektif bir etkinliktir ve aynı zamanda yerleşik iktidar yapısına, yerleşik normlara ve değerlere karşı bir protestoyu içerir. Dolayısıyla, etkili toplumsal hareketlerin toplumun tümü üzerinde olduğu gibi, toplumsal bilimler alanında da etki yaratmaması düşünülemez. Nitekim kadın tarihine ilginin artmasıyla dünyada 2. Feminist Dalga adı verilen akımın yükselişi arasında doğrudan bir bağ vardır. Bilimler alanındaki feminist eleştiri ve sorgulamanın en önemli sonucu, kadınların bilgi üretimi sürecinden dışlanmışlığına ve dünyayı kendi adlarına tanımlama, anlamlandırma olanağından yoksun bırakılarak kendi deneyimlerinin "görünmez" kılındığına dikkat çekmek oldu. Artık kadınların "çocukluk dönemi" geride kalmaktaydı, çünkü kendilerine "kalıcı bir bellek" inşa etmeye başlamışlardı.

Manastırlardan Kadın Kütüphanelerine

Kadınlar tarih boyunca bilgi topladılar, yaydılar ve öğrettiler. Ancak yüzlerce yıl boyunca resmi eğitim hakkından yoksun bırakılmakla kalmadılar, öncelikle "eğitilebilir" olduklarının, hatta "insan" olduklarının mücadelesini vermek zorunda kaldılar. Annelik ve zevcelik ile eğitim görmek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılan kadınlara bu roller dışında bir varoluş olanağı sunan manastırlar ise kadınların eğitimi açısından belirleyici oldu. Manastıra giren kadınlar entelektüel gelişim olanağı buldular ancak bu, varlıklarının önemli bir bölümünün yadsınması anlamına da geldi. 7. yüzyılda Batı'da kadın manastırlarında önemli bir artış görüldü; aynı zamanda "çifte", yani hem kadın hem de erkekleri kapsayan manastırlar da çoğaldı. Neville Manastırı, başında bulunan Gertrude zamanında manastırın kütüphanesinin çok gelişmesi (Gertrude'un kendisi önemli bir kitap koleksiyoncusuydu) sayesinde bir eğitim ve öğrenim odağı oldu. Kraliçe Bathild tarafından kurulan ve rahibelerin birçok azizenin yaşamöyküsünü yazdıkları Chelles Manastırı ise kısa zamanda ünlenerek eğitim peşinde koşan rahipleri de kendisine çekti ve sonuçta orası da "çifte" manastıra dönüştü (Wemple, 1985, ss. 158-167). Çifte manastırların

gerilemesinden sonra bile, eğitimleriyle ün salan güçlü başrahibeler geleneği devam etti. 12. yüzyılda yaşamış olan Bingenli Hildegard[6] bunlardan en ünlüsüdür.

Manastırlar dışında eğitimli olarak bilinen kadınların çoğu - Akitanyalı Eleanor, Navarlı Marguerite ve I. Elizabeth gibi - küçüklüklerinden itibaren yönetici erkeklerin yedekleri olarak yetiştirilenlerdir. Bu arada hem Doğu'da, hem de Batı'da Virginia Woolf'un ünlü deyişiyle "eğitimli babaların eğitimli kızları" geleneği, daha sonraki yüzyıllarda da devam etti. 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda Mecelle yazarı Cevdet Paşa ile kızları Fatma Aliye (ilk Müslüman kadın yazar olarak bilinir) ve Emine Semiye (kadın hakları aktivisti) hanımlar bu geleneğin tipik örneğidir. Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, bütün olumsuzluklara rağmen kadınların geçmişte özel kütüphaneleri oldu; üstelik son zamanlarda yapılan araştırmalar bu olguyu daha net bir biçimde açığa çıkarıyor.[7] Ancak, kamuya açık kadın kütüphanelerinin varlığı -ki 20. yüzyıla özgüdür- elbette kadınların eğitimi açısından ayrı bir önem taşır.

Kadınların eğitimi, onların farklı toplumlarda ve belirli zamanlardaki statülerini yansıtacak biçimde farklı tarihsel aşamalardan geçmiştir. Geleneksel ataerkil toplumlarda hem kadınların hem de erkeklerin eğitimi büyük ölçüde aile içinde gerçekleşir, daha sonraki dönemlerde ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte eğitim de kamusallaşmaya başlar ve böylece devlet "başöğretmen" olma yönünde ilerler. Evde verilen eğitim, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmenin yanı sıra devletin vermek istediği ideolojik mesajı da ileten bir araç olur ve böylece kurulu düzenin devamı sağlanır. Hem kız hem de erkek çocuklara cinsiyet rolleri konusunda verilen eğitim, aslında her iki cinsi de katı kalıplar içine hapseder, çünkü kadınları "itaatkâr zevceler" e dönüştürmeyi amaçlarken erkekleri rekabetçi, katı ve başkalarından soyutlanmış monadlara dönüştürerek onların duygusal olarak olgunlaşmalarına izin vermez. Modern çağda, aileden sonra resmi okul eğitimi de bu rolleri güçlü bir şekilde devam ettirir ve sonuçta bir cinsin (erkeğin) diğerinden (kadından) üstün olduğu hiyerarşik kalıpları pekiştirerek toplumca kabul edilmiş toplumsal cinsiyet normlarına uyulmasını güvenceye alır. Daha da kötüsü, kurulan bu cinsiyetlerarası hiyerarşik ilişki, toplumun genelindeki eşitsiz ilişkiler için de paradigmatik bir örnek oluşturur.

Dolayısıyla, düşünce biçimlerimizi ve davranış kalıplarımızı dönüştürecek farklı bir eğitim yaklaşımına ihtiyaç bulunduğu açıktır. Bu eğitim, kadınları toplumsal yaşamın etkin özneleri olarak kabul etmeyi ve öyle yetiştirmeyi hedeflemek zorundadır; bu ise, onları özerk ve eşit kılmak anlamına gelir. Böyle bir eğitim, erkeklerin geleneksel perspektifini de değiştirmeye hizmet edebilir ve içine hapsoldukları cendereden kurtulmalarına yardımcı olarak daha demokratik bir toplumun yolunu açabilir. Nitekim Türkiye dâhil dünyanın çeşitli ülkelerinde kadın kütüphanelerinin kuruluşuna erkeklerin yaptığı katkı ve bağışlar böyle bir farkındalığın gelişmekte olduğunun işaretidir.

Türkiye'den Çığır Açan Bir Örnek: Kadın Eserleri Kütüphanesi

Türkiye'deki ilk ve hala tek kadın kütüphanesinin kuruluş öyküsü de dünyadakine benzer bir çerçevede cereyan etti. 1980'lerde, 2. Dalga Feminist hareketin etkisiyle ve onun bir parçası olarak gelişen Türkiye'deki feminist hareket, eylemli bir mücadele alanı yaratarak yeni bir

[6] 12. yüzyılın ünlü mistiği Bingenli Hildegard (1098-1179), tıp ve doğal bilimler alanında yapıtlar bırakmanın yanı sıra besteleri günümüze dek ulaşan bir bestekârdır.

[7] Ortaçağ'a ilişkin belgeler, soylu kadınların ve hatta orta sınıftan bazı kadınların el yazması ya da basılı kitaplara, bazen de özel kütüphanelere sahip olduklarını ortaya koyar. Anne-Marie Legare, 1300-1500 yılları arasında Fransa ve Burgonya'daki belgeleri kadın kütüphaneleri açısından incelemiş ve Ortaçağ'da kadınlar ile kitaplar arasındaki ilişkiye dair önemli bulgulara ulaşmıştır. Bu belgelerde, kadınlar tarafından özel olarak sahip olunan kitaplara ilişkin olarak 14. yüzyılda 95, 15. yüzyılda ise 370'den fazla referans vardır. (Anne-Marie Legare, "Reassessing Women's Libraries in Late Medieval France: the Case of Jeanne de Laval", *Renaissance Studies,* Cilt 10, 2) Bu arada Bizans'ın ünlü kadın tarihçisi, *Aleksiad* yazarı Anna Komnena'yı ve kütüphanesini de anmak gerekir.

feminist akademisyenler kuşağının yetişmesine ve 1990'da hem Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın (kısaca KEK), hem de İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (KSAUM) kurulmasına yol açtı. KEK'in kuruluşu,[8] dönemin kadın hakları ve sivil toplum mücadelesini de yansıtacak biçimde, üstelik sınıfsal olarak varlıklı olmayan çoğu kadın 130 kişinin sivil dayanışmasının eseri oldu. Bu nokta önemlidir ve Türkiye'nin özgüllüklerinden biridir, çünkü Batı'daki kütüphanelerin kuruluşunda genellikle varlıklı kişi ya da ailelerin bağışları veya devletin yardımı söz konusudur. Vakıf biçimindeki -zorunlu- yapılanma ise 12 Eylül 1980 sonrasının dernekleşmeyi engelleyen baskıcı ortamının bir yansımasıdır.

Türkiye'de Osmanlı kadın hareketiyle ilgili bilgi ve belgelerin eksikliğinin farkına varılması ve kadın hareketinin geçmişinin feminist bir bakış açısıyla araştırılması ihtiyacı, KEK'in kurulması projesinin (1989) gündeme gelmesinde önemli oldu. Şirin Tekeli, 1991'de KEK'in düzenlediği - ve bütün uluslararası katılımcıların şaşkınlıkla karışık hayranlığını çeken - Birinci Kadın Kütüphaneleri Uluslararası Sempozyumu'nda yaptığı konuşmada, kadın hareketinin varlığının bir yandan kadınlarla ilgili araştırmaları teşvik ederken diğer yandan da klasik kütüphanelerin ve arşivlerin kadınların sorularına yanıt verme açısından ne kadar eksik olduklarının ortaya dökülmesine yol açtığına dikkat çekmekteydi (Tekeli, 1991, s. 123). Gene aynı sempozyumun "Kapanış Konuşması"nı yapan Aslı Mardin de, kadın kütüphanelerinin amacının "kadınların kültürel ve tarihsel mirasının dünü ve bugününü meydana çıkarmak, toplamak, korumak ve tanıtmak" olduğunu belirtiyordu (Mardin, 1991, s. 140). Nitekim Türkiye'de genel olarak kadın tarihiyle, özel olarak da Osmanlı kadın hareketiyle ilgili bilgi ve belgelerin eksikliğinin farkına varılması, KEK'in kurulmasının gündeme gelmesinde belirleyici olmuştur. Zaten bir "kadın kütüphanesi"nin kurulması gereği, başlı başına, Osmanlı-Türk modernleşmesinin kadınları dışlayan, kısmi niteliğine yöneltilmiş bir eleştiridir.

Nitekim kütüphane ve arşivin amacı vakıf senedi'nde şöyle belirtilmektedir: *"Kadınların geçmişini iyi tanımak, bu bilgileri bugünün araştırmacılarına derli toplu bir şekilde sunmak ve bugünün yazılı belgelerini de gelecek nesiller için saklamak."* KEK yazılı ve görsel belgeleri sadece kendi arşivlerine toplamakla yetinmemekte, aynı zamanda mali olanakları, mekân yetersizliği, arşiv politikaları ya da yalnızca bir başka kurumda bulunduğu için erişim sağlanamayan kadın konulu belgelerin yerlerini saptamakta, yerleri saptanan bu belgelerin kaydı için bibliyografya ve katalog çalışması yaparak zamanla görünürlüklerini yitiren kadınların yaşamlarının, çalışmalarının yeniden görünürlük kazanmalarını amaçlamaktadır. Bu bağlamda günlük ve özel yaşamla ilgili kaynaklara ulaşmak için de özel bir çaba göstermektedir. Bu kaynaklar; kadınların kişisel arşivleri, aile arşivleri ve evrakları, mektuplar, kadın örgütleri ve kampanyalarının kayıtları, sanat eserleri, öz geçmişleri, biyografiler, dialar, videobantları, çizimler, afişler, flamalar, rozetler, madalyalar, kart postallar, efemeralar ve sözlü tarih kayıtlarıdır. Bütün bunlar, kadınlar hakkında başka hiçbir yerde bulunamayacak bir bilgi ve belgeler havuzunu oluşturur. Bu belge havuzunda bir yandan "geçmişin kadınlarına ait belgeler toplanırken bir yandan da hızla geçmişin kadınlarına dönüşecek olan bugünün kadınlarının" belgelerine erişim amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, KEK'in önemli işlevlerinden birinin, kadınlara kendilerine ait kişisel bir tarihleri olduğu bilincini kazandırmak ve kadın ile belge arasında bir köprü kurulmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

Gerçekten de böyle bir bilinç geliştikçe ve kadınların tarihi araştırıldıkça sürekli yeni şeyler ortaya çıkmaktadır ki bu elbette şaşırtıcı değildir. 2010 yılına dek, kadınlarla ilgili en eski yayınlar olarak 1861'de *Pandora*'nın, 1862'de *Gitar*'ın ve 1869'daki *Terakki-i Muhadderat'*ın varlığı biliniyordu. 2010'da ise Osmanlı'da 1845'de yayımlanan bir Rumca kadın dergisiyle, "*Kypsela*" ile karşılaşıldı. Belgeler açısından da 1843 yılına dek geri gidildi ve kadınların kamusal olarak eğitim alışları belgelendi. Kamusal alana çıkmak, kadınların Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolan en büyük özlemiydi. KEK'te bu özlemi belgeleyecek biçimde, Mekteb-i

[8] Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nin Resmi Gazete'de ilan edilen kuruluş tarihi 8 Mart 1990'dır.

Tıbbiye-i Şahane'de iki yıl boyunca erkeklerin eğitimi bittikten sonra her gün iki saat ders gören ebelerden birinin diploması bulunuyor ve müfredat programlarına da ulaşıldığı için bu ebelerin sağlıklı doğum ve yanlış ebelik sonlandırma nedeniyle anne ölümlerinin azaltılması konusunda eğitim aldıkları belgelenebiliyor. Bildiğimiz gibi, 2015'de Çanakkale savaşının 100. yılı kutlandı ve tahmin edileceği üzere kutlama söylevlerinde kadınların katkısından söz eden olmadı. Oysa KEK'in "özel arşivler" bölümünde ilk hemşirelerimizden Safiye Hüseyin Elbi'ye ait belgeler mevcut. Safiye Hüseyin'in savaş sırasında hastaneye dönüştürülen Reşit Paşa Vapurunda "*vaziyet tehlikeli dediler ama ben aldırış etmedim, peşinen söyleyeyim ki hayatımda ölümden korkmuş değilim*" diyerek hastabakıcılık yaptığını biliyoruz. Safiye hanımın diploması da KEK'te olduğu gibi, yurt dışına çıkmak için babasının iznini taşımak zorunda olduğu pasaportu da orada. Sadece bu örnek bile kadınların nereden nereye geldikleri ve kazandıkları haklar konusunda fikir veriyor. Bu anlamda kütüphane gerçek bir hazineyi barındırıyor ve bu hazineyi koruyup geliştirmek, tarih ve eşitlik bilincine sahip herkesin boynunun borcudur.

Hep En Baştan Başlamamak İçin "Kendine ait" Bir Tarih ve Kütüphane

Kadınların dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de kendi belleklerini oluşturmaları özgürlük mücadelesi açısından belirleyici önemdedir. "*Özgürlük, her kuşak tarafından yeniden kazanılmak ve tanımlanmak zorundadır*" der Goethe, haklı olarak. Ama her kuşağın "yeniden kazanmak" için çaba harcadığı özgürlüğün tanımının, geçmiş kuşakların mücadelelerini ve ulaştıkları düzeyi bildiğimiz ölçüde daha derin ve kapsamlı olacağı da açıktır. Böylece her kuşak yeniden "en baştan" başlamak zorunda kalmaz. Yoksa geçmişte yaşananlar, çekilen acılar ve harcanan çabalar belleklerden silinip gider ve Cicero'nun dediği gibi, kadınlar hep "*çocuk kalmaya mahkûm*" olurlar. İşte bunun içindir ki kadınların kendilerini "tarihe yazmaya", geçmişi araştırmaya, başka kuşakların mücadeleleriyle bağlar kurmaya ve kendilerinden esirgenmiş olan bilgi ve eğitime sahip çıkmaya ihtiyaçları vardır. KEK ve Bilgi Merkezi Vakfının kurulması işte bu ihtiyaca cevap vermek amacını taşıyordu ve Türkiye'deki kadın mücadelesi açısından çok önemli bir dönüm noktasıydı. 2017'de 27. yılını kutlayan KEK, dünyadaki feminist mücadelenin bir parçası olarak doğduğunu unutmadı ve kadın kütüphanelerinin ortak amacına, yani eşitlik ve özgürlük arayışına sadık kaldı; bir yandan da koleksiyonlarını ve arşivini genişleterek kalıcı bir bellek inşa etti.[9] Böylelikle geçmiş kadın kuşakları ile bugünküler arasında köprü oluşturmak yönünde önemli adımlar attı. Bu işlev,

[9] Kitap koleksiyonunda, 2015 itibariyle, harf devrimi öncesinden günümüze 12176 eserin bulunduğu KEK'in "Süreli Yayınlar Koleksiyonu"nda 1869'dan 1928'e kadar yayınlanan kadın konulu 40 Osmanlıca derginin tüm sayılarının orijinali ya da fotokopileri ve 1928'den günümüze kadar yayınlanmış yeni harfli Türkçe kadın dergileri mevcut (toplam 413 dergi, 10426 sayı). Dergiler sınıflandırılarak bilgisayara işlenmiş durumdadır. Yine 5268 Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca makale de arşivlenmiş ve bilgisayar girişleri yapılmıştır. Kütüphanenin "Nadir Eserler Koleksiyonu"nda 266 eser bulunmakta olup, "Kadın Yazarlar Koleksiyonu"nda 996 kadın yazar, "Kadın Sanatçılar Koleksiyonu"nda 77 dosya, "Tezler" koleksiyonunda 529 Yüksek Lisans ve Doktora tezi mevcuttur. "Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu" araştırmacılar açısından özellikle önemli bir kaynaktır. Koleksiyonda Cumhuriyet öncesi döneme ait 33 kadın örgütünün 60 belgesi; Cumhuriyet dönemindeki 177 kadın örgütünün 2090 belgesi bulunmakta ve sürekli belge akışıyla koleksiyon her yıl genişlemektedir. Bunların dışında geniş bir "Efemera Koleksiyonu" (201 arşiv kutusu) ile 1990 yılından itibaren çoğu günlük gazeteler olmak üzere basılı medyada yer alan, ülkemiz ve dünya kadınlarının çalışmalarına, etkinliklerine ilişkin haberleri içeren bir "Gazete Kupür Koleksiyonu" mevcut (575 klasör). Kadınların özel belge, anı, mektup ya da yayınlanmış-yayınlanmamış çalışmaları, özel koleksiyon olarak korunmakta ve ancak bağışı yapan kişinin onayı alınarak kullanıma sunulmaktadır. Kütüphane'nin "Özel Arşivler" bölümünde halen 57'si özel arşiv olmak üzere 10 bin belge mevcuttur. "Sözlü Tarih Koleksiyonu"nda, 12 kadın milletvekili ve Cumhuriyet tarihinde mesleklerinde öncü olmuş kadınlarla yapılan görüşmeler yer almakta olup, ses kayıtlarına ulaşmak mümkündür. Kadın sanatçılarla ilgili biyografik dosyalar ve eserlerinin diaları ise, "Kadın Sanatçılar Koleksiyonu"nda toplanmış ve bugüne kadar plastik sanatlar dalında eser vermiş 2000'e yakın kadın sanatçıya ait bilgi ve belgeye ulaşılmıştır. Vakfın etkinlikleri kapsamında açılan sergilerde Kütüphane'ye bağışlanan 92 adet yapıtla kadın sanatçılarımıza ait önemli bir koleksiyonun çekirdeği de oluşturulmuş durumdadır (Davaz, 2015).

bizimki gibi keskin kültürel ve alfabetik kopuşlar yaşamış bir toplumda özel bir önem kazanıyor. "Kendimize ait bir tarih" ve "kendimize ait kütüphaneler" olmadığı sürece, toplumsal bir grup olarak kadınların belleği de olmuyor ve varoluş çabaları, mücadeleleri, kazanımları Penelope'nin dokuması gibi her akşam sökülüp ertesi gün baştan başlamak zorunda kalıyor. KEK ve Bilgi Merkezi Vakfı, kadın tarihini araştırmak isteyenler için gerekli malzemeyi toplayarak, sürekli genişleterek ve kullanıma sunarak geçmişte harcanan çabaların boşa gitmemesine, büyükannelerimizin yapıp ettiklerinin ve seslerinin izinin sürülüp görünür/ duyulur kılınmasına katkıda bulunurken aslında sadece kadınlar için değil, toplumun tümü için daha özgür bir gelecek inşa edilmesinin zeminini hazırlamaktadır. Çünkü geçmişi geri almadan, yeni bir gelecek yaratmak mümkün değildir!

Kaynakça

Çakır, S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis.

Davaz, A. (Yay. Haz.). (2015). *Kadın eserleri kütüphanesi ve bilgi merkezi vakfı 2016 ajandası.* İstanbul: Artpres.

Mardin, A. (1992). Kapanış konuşması. *Kadınların belleği: uluslararası kadın kütüphaneleri sempozyum tutanakları 8-10 Ekim 1991* içinde (ss. 140-142). İstanbul: Metis Yayınları.

Tekeli, T. (1992). Kadın eserleri kütüphanesi ve vakfı. *Kadınların Belleği: Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları, 8-10 Ekim 1991* içinde (ss. 120-129). İstanbul: Metis Yayınları.

Wemple, S. F. (1985). *Women in Frankish society: marriage and the cloister; 500-900*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.